

УДК 159. 947. 378

DOI: 10.31732/2663-2209-2022-70-192-200

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Ольга Логвись¹

¹Аспірантка кафедри психології розвитку та консультування, практичний психолог відділу у справах молоді, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна, e-mail: olga.lohvys@tpu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3739-132X>

THE RESEARCH OF PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES OF FUTURE TEACHERS

Olha Lohvys¹

¹Postgraduate student at Department of Developmental Psychology and Counseling, practical psychologist at Department on work with Youth, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, e-mail: olga.lohvys@tpu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3739-132X>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню психологічних чинників розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Висвітлено, що питанню лідерських якостей педагога присвячено значну кількість праць сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців-психологів. Розкрито, що феномен лідерських якостей дослідниками визначається як актуальна тема і така, що викликає досить високий науковий інтерес. Описано авторський підхід до розуміння цілісної структури лідерських якостей та важливості її формування та розвитку у процесі професійної підготовки вчителів, особливо у період реформування освіти (концепція НУШ). Запропонований комплекс психодіагностичного інструментарію дозволив комплексно та всебічно дослідити особистість майбутнього педагога з позиції лідерства. У дослідженні взяли участь студенти II – IV курсів, майбутні педагоги трьох закладів вищої освіти, віком від 18 до 21 року. На підставі аналізу компонентів педагогічної діяльності, з урахуванням структурних та змістовних компонентів лідерських якостей майбутніх педагогів, серед психодіагностичних методик ми виокремили наступні: опитувальник «Самоактуалізаційний тест» Ю. Альошиної, Л. Гозмана, «Методика визначення рівня професійної спрямованості студентів» (Т. Дубовицької), «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей – КОС» (В. Синявського і Б. Федоришина), «Діагностика лідерських здібностей» (Є. Жарікова, Є. Крушельницького), «Тест Холла для визначення рівня емоційного інтелекту», «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової, «Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК)» Дж. Роттера та «Опитувальник рефлексивності» (А. Карпова). Емпіричне дослідження дозволило з'ясувати рівень розвитку лідерських якостей у нашій вибірці. Аналіз результатів емпіричної розвідки засвідчив, що окремі показники є недостатньо розвиненими та потребують вдосконалення. Це зумовлює необхідність глибшого дослідження психологічних чинників, які сприяють розвитку вищевказаних якостей.

Ключові слова: лідерські якості, майбутні педагоги, емоційний інтелект, самомотивація, рефлексивність, цінності, професійні позиції вчителя, фасилітація, гнучкість.

Формули: 0, **рис.:** 2, **табл.:** 2, **бібл.:** 16

Abstract. The article is dedicated to the study of psychological factors in the development of leadership qualities in future teachers during their professional study. It highlights that a significant number of works by contemporary domestic and foreign psychologists are devoted to the issue of teacher's leadership qualities. Researchers define the phenomenon of leadership qualities as a relevant topic that generates considerable scientific interest. The article describes an author's approach to understanding the holistic structure of leadership qualities and the importance of its formation and development during the professional training of teachers, particularly in the period of educational reforms (such as the concept of the New Ukrainian School). A complex of psychodiagnostic tools was proposed, allowing for a comprehensive and thorough examination of the personality of future teachers from the perspective of leadership. The study involved students from the II to IV year, from three higher education institutions, aged 18 to 21. Based on the analysis of the components of pedagogical activity, taking into account the structural and content components of leadership qualities in future teachers, the following psychodiagnostic methods were identified: "Self-Actualization Test" by Yu. Alyoshina, L. Gozman, "Method for determining the level of professional orientation of students" by T. Dubovitska, "Assessment of Communicative and Organizational Inclinations - KOS" by V. Sinyavsky and B. Fedorishin, "Diagnostic of Leadership Abilities" by Ye. Zharikov, Ye. Krushelnysky, "Hall's Test for Determining the Level of Emotional Intelligence," "Behavioral Self-Regulation Style" by V. Morosanova, "Method for studying the level of subjective control

(RSC)" by J. Rotter, and the "Questionnaire on reflexivity" by A. Karpova. The empirical study allowed for determining the level of development of leadership qualities in the selected sample. The analysis of the empirical research results revealed that certain indicators are underdeveloped and require improvement. This necessitates further research into the psychological factors that contribute to the development of the aforementioned qualities.

Key words: leadership qualities, future teachers, emotional intelligence, self-motivation, reflexivity, values, teacher's professional positions, facilitation, flexibility.

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 2, bibl.: 16

Постановка проблеми. В умовах сучасності, коли Україна проходить кризу глибокі трансформації, що стосуються економіки, політики та євроінтеграції, великого значення набуває якісна національна вища освіта. Ця освіта повинна сприяти формуванню інноваційної особистості, яка має глобальне мислення, здатність до постійного ціннісного та професійного розвитку, здатність взаємодіяти з представниками інших культур і змінювати світову реальність на духовному рівні. Змінюються і вимоги до ролі та особистості педагога в українському суспільстві, як носія культурно-історичної пам'яті і творця майбутнього інтелектуального потенціалу суспільства, вимагають модернізації теоретичних та методичних засад підготовки фахівців у сфері освіти та постійного професійного самовдосконалення. Креативність ціннісно-культурного світогляду, готовність та здатність педагога до досягнення професійних вершин мають велике значення для формування цілісної особистості, яка буде визначати майбутнє української освіти та стратегію національного розвитку. Сучасний педагог – перш за все, фасилітатор у освітній траєкторії дитини [1, 2].

Професійний розвиток майбутнього педагога передбачає забезпечення особистісного зростання кожного студента, враховуючи їхні потреби, здібності та індивідуальний професійний шлях. Важливо розширювати індивідуальний простір самовдосконалення, створюючи умови для постійного самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі чимало досліджень було проведено щодо лідерської ролі вчителя та розвитку лідерських якостей особистості. Деякі з них були проведені А. Болдвіном,

Ю. Гільбухом, І. Івановим, Дж. Кетеном, О. Киричуком, К. Кларком, Я. Коломинським, Л. Терменом та іншими. Також, варто відзначити дослідження, що стосуються змістовної характеристики понять «лідерські якості» та «лідерство», проведені Е. Богардусом, К. Демчуком, Л. Дерев'яною, Ю. Гільбухом, Л. Карамушкою, О. Киричуком, Н. Мараховською, В. Огнев'юком, Н. Семченкою, І. Ріпкою, О. Хмизовою та іншими [3, 4, 5, 6, 7, 8].

До прикладу, Н. Мараховська визначає лідерські якості вчителя як інтегроване особистісне утворення, що сприяє якісному здійсненню педагогічної діяльності, називає такі його складники: мотиви, знання, лідерські вміння, стійка лідерська позиція [5].

Відомий український психолог В. Татенко звертає увагу ще на дві суттєві ознаки лідерства, надзвичайно важливих для педагога, а саме: суб'єктність і вчинковість [7].

Багато зарубіжних дослідників, такі як К. Бланшард, Е. Богардус, Р. Бояціс, І. Вешлер, В. Врум, Д. Гоулман, Р. Ділтс, П. Друкер, Ф. Йеттон, Д. Крюгер, Ф. Массарик, М. Маскон, Р. Танненбаум, Ф. Фідлер, П. Херсі, С. Кові та інші, займалися дослідженням феномену лідерства та лідерських якостей особистості [9, 10, 11, 12].

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про недостатню розробку психологічних чинників, що сприяють розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів. Тому важливо продовжувати дослідження в цій галузі та звертати більшу увагу на психологічний аспект лідерства та розвитку лідерських якостей у педагогів майбутнього.

Формулювання цілей статті. Метою даної наукової розвідки є аналіз

психологічних чинників розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході дослідження психолого-педагогічної літератури з даної теми нами було виокремлено та запропоновано цілісну структуру лідерських якостей педагога. До цієї структури увійшли такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, емоційно-комунікативний, організаційно-

регулятивний, рефлексивно-оцінювальний [13]. Кожен компонент відповідно має свої критерії та показники.

Для проведення констатувального етапу емпіричного дослідження було розроблено карту емпіричного дослідження особливостей проявів лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки, у якій відповідно до емпіричних показників лідерських якостей підібрано комплекс психодіагностичних методик (табл. 1).

Таблиця 1. Карта емпіричного дослідження особливостей розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів

Компоненти	Критерії	Показники	Методики діагностики
Мотиваційно-ціннісний	Професійна спрямованість	Професійна мотивація, прагнення до самоактуалізації, орієнтація на гуманістичні цінності	Методика визначення рівня професійної спрямованості студентів Т. Дубовицької Методика САМОАЛ в модифікації Н. Каліної та Е. Лазукіна Опитувальник «Професійні позиції вчителя» О.Мартинюк
Емоційно-комунікативний	Емоційний інтелект, комунікатив-ні якості	Емоційний інтелект, комунікативні нахили, емпатійність відкритість, гнучкість у спілкуванні	Методика для визначення рівня емоційного інтелекту Холла, «Оцінка комунікативних і організаторських нахилів – КОС» В. Синявського і Б. Федоришина, Методика САМОАЛ в модифікації Н. Каліної та Е. Лазукіна
Організаційно-регулятивний	Схильність до лідерства, здатність до саморегуляції	Схильність до лідерства, рівень саморегуляції, організаторські нахили, інтернальність	«Оцінка комунікативних і організаторських нахилів – КОС» В. Синявського і Б. Федоришина, «Діагностика лідерських здібностей» Є. Жарикова, Є. Крушельницького, «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової, Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж. Роттера в модифікації Є. Бажина, А. Еткінда
Рефлексивно-оцінювальний	Рефлексивність	Позитивне самоставлення, рефлексивність, готовність до саморозвитку та самоосвіти	Шкала аутосимпатії САМОАЛ Опитувальник рефлексивності А. Карпова Опитувальник В. Андреева «Оцінка здібностей до саморозвитку та самоосвіти»

Джерело: розроблено автором

Формуючи комплекс методик для оцінки рівня розвитку лідерських якостей, ми намагалися використовувати такі діагностичні методики, які були б

максимально валідними і надійними, а також щоб всесторонньо дослідити та описати даний феномен [14, 15].

Власне емпіричне дослідження проводилось на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Сукупна вибірка досліджуваних складала 216 студентів другого, третього та п'ятого курсів навчання педагогічних спеціальностей. Вік досліджуваних – 18-21 роки. Констатувальний етап дослідження відбувався у період з жовтня по листопад 2021 року у дистанційній формі, у зв'язку із карантинними обмеженнями. Комплекс психодіагностичного інструментарію був внесений до Google-forms та поширений серед здобувачів педагогічних спеціальностей трьох закладів вищої освіти України.

Розглянемо й проаналізуємо результати діагностики окремих структурних компонентів, поданих у таблиці 1.

Мотиваційно-ціннісний компонент лідерських якостей у нашому дослідженні розкривається через такі показники, як професійна мотивація, прагнення до самоактуалізації та орієнтація на гуманістичні цінності. З метою дослідження та оцінки рівня професійної мотивації у майбутніх педагогів ми застосували методику визначення рівня професійної спрямованості студентів Т. Дубовицької. Загалом можна відзначити, що у більшості студентів, а це (75 %) показник рівня професійної спрямованості перебуває на рівні середніх значень (рис. 2.), лише 25 % випробуваних володіють низьким рівнем, і жодного – 0 % з високим рівнем.

Показник прагнення до самоактуалізації ми оцінювали за допомогою методики САМОАЛ у модифікації Н. Каліної та Е. Лазукіна. На думку Г. Радчук, самоактуалізація – це психічне явище, котре можна трактувати як процес, стан, інтенція, потреба, результат і властивість особистості, що перебуває у

конгруентних стосунках із самопізнанням і самовдосконаленням та забезпечує соціальну активність особистості [16]. Відповідно, за результатами дослідження найвищі показники ми отримали за шкалами: «Креативність» (35 %) і «Аутосимпатія» (19%), а найнижчі – «Погляд на природу людини» (26 %), «Контактність» (23 %). Так за шкалою «Цінності» лише 2 % володіють високим рівнем, 7 % – низьким, 91 % мають середній рівень. За шкалою «Погляд на природу людини» у 8 % опитаних високий рівень, 26 % – низький, 66 % – середній.

Важливим компонентом самоактуалізованої особистості педагога є креативність. Так, за шкалою «Креативність» лише 2 % володіють низьким рівнем, 35 % – високим і 63 % продемонстрували середній рівень. Щодо показника гнучкості у спілкуванні маємо середній рівень у 82 % респондентів, 10 % мають низький і всього 8 % – високий рівень. Це вказує на вміння легко та гнучко знаходити спільну мову. Результати по шкалі «Гнучкість у спілкуванні» засвідчили переважно середній рівень (82 %). Високі показники свідчать про автентичну взаємодію з оточуючими, спроможність до саморозкриття. Люди з високою оцінкою за цією шкалою орієнтовані на особистісне спілкування, не схильні до фальшу або маніпуляцій, не змішують саморозкриття особи з самопредставленням – стратегією і тактикою управління створюваним враженням. Низькі показники характерні для людей ригідних, негнучких, не впевнених у власній привабливості, в тому, що вони цікаві співрозмовнику, та спілкування з якими може приносити задоволення. Щодо показника відкритості, то ми аналізували шкалу «Контактності». За шкалою «Контактність» 1 % – високий, 23 % – низький, 76 % – середній рівень. Згідно результатів, у 76 % опитаних середній рівень прояву цієї якості, що проявляється в достатньому умінні швидко встановлювати глибокі та міцні емоційно насичені контакти з іншими людьми. (рис. 1).

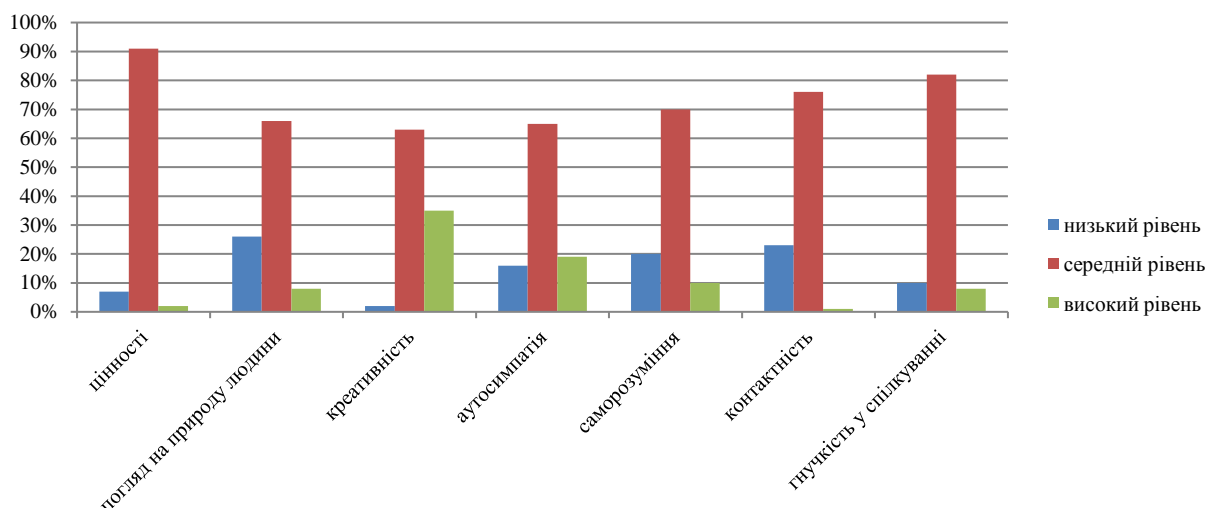

Рис. 1. Розподіл показників прагнення до самоактуалізації за рівнями (n=216)

Джерело: розроблено автором

Завдяки авторському опитувальнику О. Мартинюк «Професійні позиції вчителя» нам вдалося з'ясувати, що у респондентів домінуючою є полісуб'єктна позиція, яка оптимально-продуктивно об'єднує виокремлені позиції (центрації) та є поліфункціональною позицією учителя з наступними показниками: у 8 % – високий рівень, середній рівень притаманний 19 %, і у 73 % – низький. За шкалою «Предметоцентризм» маємо лише 0,5 % з високим рівнем, 4 % – середній, 95 % – низький. За шкалою «Егоцентризм», тобто концентрація на інтересах свого «Я», по 6% середній і високий рівень, 88 % – низький. Конформна позиція домінує у 6% опитаних (високий рівень), для яких типовою є орієнтація на оцінку власної діяльності колегами, неконфліктність, у 5 % показник середній, 89 % – низький. Шкала «Дитиноцентризм» вказує орієнтацію на перспективний розвиток дитини, її ментальний досвід, індивідуальність та самореалізацію 91 % – низький рівень, 6 %

– середній і 3% – високий рівень. Це вказує на те, що майбутні педагоги у своїй професійній діяльності орієнтовані не просто на викладання навчальної дисципліни, а й рівноцінно на процес, результат та суб'єктів освітньої взаємодії.

Емоційно-комунікативний компонент розкривається через такі показники як емоційний інтелект, комунікативні нахили, емпатійність, відкритість та гнучкість у спілкуванні.

Застосувавши методіку для визначення рівня емоційного інтелекту Холла, визначено загальний показник рівня EI у майбутніх педагогів. Відтак, у 88 % опитуваних рівень емоційного інтелекту – низький, і у 12 % – середній інтегративний показник. Це свідчить про низький рівень здатності розуміти відносини особистості, які репрезентовані в емоціях, і керувати емоційною сферою на базі прийняття рішень. Що стосується окремих компонентів EI, то ми отримали наступний розподіл показників (табл. 2).

Таблиця 2. Розподіл показників рівня емоційного інтелекту за рівнями (n=216)

Шкали	Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
Емоційна обізнаність	22	46	32
Управління емоціями	58	28	14
Емпатія	21	42	37
Самотивація	32	41	27
Розпізнавання емоцій інших	28	41	31

Джерело: розроблено автором

У більшості респондентів (46 %) середній рівень емоційної обізнаності, емпатії (42 %), самомотивації (41 %) та розпізнавання емоцій інших (41%). Шкала «Управління емоціями» продемонструвала, що 58 % майбутніх педагогів володіють низьким рівнем.

З метою дослідження комунікативних нахилів у майбутніх педагогів, як одного із показників емоційно-комунікативного компоненту лідерських якостей, ми використали методикау «Оцінка комунікативних і організаторських нахилів – КОС» В. Синявського і Б. Федоришина. Результати діагностики вказують, що у 56 % респондентів низький рівень розвитку вказаного показника, 15 % мають середній рівень і 29 % - високий рівень. Це свідчить про те, що переважна більшість (56 %) не прагне та не відчуває потреби до спілкування, почуває себе напружено у новій обстановці, колективі, зазнає труднощів у встановленні контактів з людьми. Високий рівень демонструє потребу та прагнення до комунікації та взаємодії з іншими.

Організаційно-регулятивний компонент представляє собою: схильність до лідерства, рівень саморегуляції, організаторські нахили та показник інтернальності.

Застосувавши методикау «Діагностика лідерських здібностей» (Є. Жарикова, Є. Крушельницького), ми визначили, що лише у 1 % випробуваних лідерські якості сильно виражені. У 39 % опитаних майбутніх педагогів середній рівень, тобто лідерські здібності помірно виражені. І 60% респондентів продемонстрували низький рівень, тобто лідерські якості слабо виражені.

З метою дослідження організаторських нахилів у майбутніх педагогів, як одного із показників організаційно-регулятивного компоненту лідерських якостей, ми використали методикау «Оцінка комунікативних і організаторських нахилів – КОС» В. Синявського і Б. Федоришина. Результати діагностики вказують, що у 64

% респондентів низький рівень розвитку вказаного показника, 7 % мають середній рівень і 29 % – високий рівень.

Не менш важливим показником структури лідерських якостей майбутнього педагога, на нашу думку, є інтернальність. Вона проявляється у прийнятті на себе відповідальності за події власного життя та поясненні їх власною поведінкою, волею, прагненнями, можливостями та адекватно оціненими здібностям. За допомогою методики дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж. Роттера ми визначили показник інтернальності, який означає упевненість особистості в собі, наполегливість і послідовність у досягненні поставленої мети та професійній діяльності, схильність до самоаналізу, врівноваженість, незалежність. З'ясовано, що лише 17 % опитаних майбутніх педагогів притаманний інтернальний (внутрішній) локус контролю, а, відповідно, 83 % – екстернальний (зовнішній), що вказує на те, що їм властиві судження про те, що на події, які відбуваються в їх житті, повністю впливають зовнішні сили і не залежать від них самих.

Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової дає змогу оцінити рівень та сформованість регуляторної гнучкості особистості майбутнього педагога. Опрацювавши отримані дані, з'ясовано, що лише 15 % випробуваних мають високий показник рівня саморегуляції. Це свідчить про самостійність, гнучкість та адекватність реакції на зміни умов, усвідомленість постановки та досягнення мети у таких людей. Чим вище загальний рівень усвідомленої регуляції, тим легше людина опановує нові види активності, впевненіше почуває себе в незнайомих ситуаціях, тим стабільніше його успіхи в звичних видах діяльності. Середній рівень у 62 % респондентів, а у 23% – низький рівень загальної саморегуляції. Також проаналізовано показники по шкалі «Гнучкість», яка діагностує рівень сформованості регуляторної гнучкості,

тобто здатності перебудувати, вносити корективи в систему саморегуляції при зміні зовнішніх і внутрішніх умов. Саме гнучкість дозволяє адекватно реагувати на швидку зміну подій і успішно вирішувати поставлене завдання у ситуації ризику. Щодо рівня сформованості регуляторної гнучкості, то низький рівень притаманний 14 % майбутнім педагогам, середній – 50 %, а високий – 36 % випробуваним.

Рефлексивно-оцінювальний компонент майбутнього педагога-лідера розкриваємо через такі показники, як позитивне самоставлення, рефлексивність та потреба в саморозвитку.

Важливу роль у нашій роботі посідає дослідження особливостей ставлення до себе майбутніх педагогів, яке ми здійснили за допомогою методики САМОАЛ, проаналізувавши результати шкал «Аутосимпатії» та «Саморозуміння». Так, за шкалою «Аутосимпатія» ми отримали такі рівні: 16 % – низький, високий – 19%, середній – 65 %. Аутосимпатія не означає самовтіхи або некритичного самосприйняття, це добре усвідомлена «Я-

концепція», котра служить джерелом сталої адекватної самооцінки. І, як бачимо, більша половина (65 %) усвідомлює та розуміє своє «Я». За шкалою «Саморозуміння» у 10 % – високий рівень, 20 % – низький, 70 % – середній.

Важливим показником лідерських якостей майбутнього педагога є також рефлексивність, яку ми оцінили у випробуваних за допомогою опитувальника рефлексивності А. Карпова.

Згідно з отриманими показниками констатуємо наявність середнього рівня рефлексивності у більшій частині досліджуваних (53%), що свідчить про поверхове усвідомлення, некритичне розуміння своїх внутрішніх особливостей, міркувань, своєї поведінки та діяльності, професійних дій, свого настрою, нерозвинуту здатність їх аналізувати. У 43 % досліджуваних цей показник взагалі на низькому рівні. І лише у 4 % випробуваних високий рівень показника рефлексивності. (рис. 2).

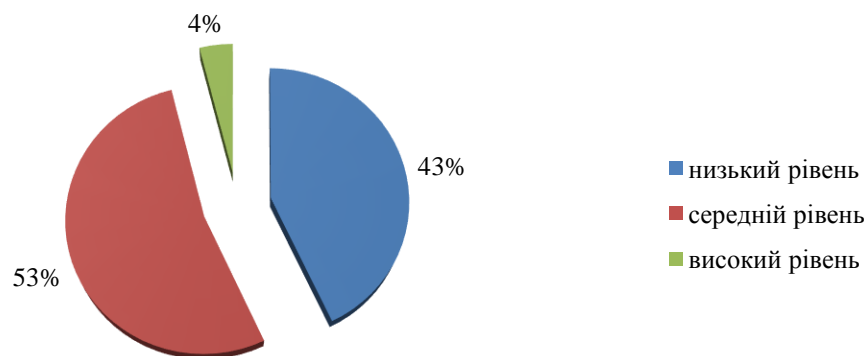

Рис. 2. Розподіл показників рефлексивності за рівнями (n=216)

Джерело: розроблено автором

Ще один показник рефлексивно-оцінювального компоненту лідерських якостей майбутнього педагога, на нашу думку, – це потреба в саморозвитку. Його ми визначали за допомогою тесту В. Андреева «Оцінка здібностей до саморозвитку та самоосвіти». За результатами методики ми отримали

наступне. Лише 9 % мають високий рівень здібностей до саморозвитку та самоосвіти, 69 % – середній, і 22 % – низький рівень. Це свідчить про недостатній рівень прагнення особистості удосконалюватися та розвиватися.

Відтак, проаналізувавши показники рефлексивно-оцінювального компоненту

лідерських якостей майбутніх педагогів, можна стверджувати, що більшість випробуваних, в основному, реально оцінює себе майже у всіх ситуаціях, задоволена собою і усвідомлює себе носіями позитивних соціально бажаних характеристик, не занижує свої вольові характеристики. Проте значному відсотку досліджуваних притаманні неприйняття себе, незалежно від оцінки своїх недоліків і переваг, незацікавленість в особистісних змінах і недостатній рівень здатності до самоаналізу. При цьому більшість студентів не ідентифікує себе з професійною роллю «майбутній педагог» та недостатньо аналізує власні професійні можливості та бажання саморозвитку і самоосвіти.

Висновки. Результати емпіричного дослідження вказують на те, що у закладах вищої освіти педагогічного спрямування слід створювати необхідні умови, котрі б сприяли розвитку лідерських якостей майбутніх вчителів. Адже становлення особистості педагога як суб'єкта

життєдіяльності відбувається, власне, у процесі їх професійної підготовки.

Таким чином, аналіз результатів емпіричної розвідки, дає змогу стверджувати, що в умовах традиційного навчання показники компонентів лідерських якостей майбутніх педагогів вказують на недостатній рівень їх сформованості. Це зумовлює необхідність детальнішого дослідження психологічних чинників, які сприяють розвитку вищевказаних якостей.

На основі отриманих результатів для подальшого розвитку та самоактуалізації особистості нами складена психоедукаційна розвивальна програма, яка включає в себе тренінгові заняття та елементи освітнього діалогу, що в цілому сприятиме розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів. Також доцільним є дослідити особливості рівня розвитку цих якостей у контрольній та експериментальній групах та порівняти отримані результати за допомогою кореляційного аналізу.

Література:

1. Професійний розвиток педагога в світлі євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за наук. ред. проф. Цветкової Ганни. Hameln : InterGING, 2019. 557 с.
2. Дубяга С. М. Лідерські якості майбутнього вчителя у контексті сучасної освіти // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. статей / редкол.: І. П. Аносов (голов. ред.) та ін. Мелітополь. 2010. Вип. 5. С. 174–175.
3. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія / С. А. Калашнікова. К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 380 с.
4. Карамушка, Л.М. Лідерство в організації: аналіз основних підходів та важливість їх застосування в організаціях системи вищої освіти / Л.М. Карамушка, Т.Г. Фелькель // Проблеми сучасної психології. 2013. № 2. С. 52-60
5. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Мараховська. Х., 2009. 155 с.
6. Семченко Н.О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у

- позааудиторній діяльності :дис.канд. пед. наук : 13.00.04 / Н.О. Семченко. Х., 2005. 215 с.
7. Татенко В.О. ЛІДЕР XXI / LIDER XXI. Соціально-психологічні студії. К.: Видавничий дім "КОРПОРАЦІЯ", 2004. 182 с.
8. Сингаївська І. В. Психологічні особливості узгодження особистісних і суспільних вимог до професійної успішності викладача. Проблеми сучасної психології. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 30. 2015. с. 574–588.
9. [Goleman, D., Boyatzis, R., & McKee, A. \(2001\). "Primal leadership: The hidden driver of leadership. Harvard Business Review, December. \(To get free access, you have to register with HBR\)](#)
10. Greenlee, B. J. (2007). Building teacher leadership capacity through educational leadership programs. *Journal of Research for Educational Leaders*, 4(1), 44-74.
11. York-Barr, J., & Duke, K. (2004). What do we know about teacher leadership? Findings from two decades of scholarship. *Review of Educational Research*, 74(3), 255-346. Retrieved on March 12, 2009, from <http://www.jstor.org/pss/3516026>
12. Гоулман Д., Бояціс Р., Маккі Е. Емоційний інтелект лідера. Наш формат, 288 с.
13. Радчук Г. К., Логвись О. Я. [Лідерські якості в цілісній структурі особистості педагога.](#) Науковий

вісник Херсонського державного університету.
Серія Психологічні науки. 3. 2021. С. 93–100.

14. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С.,
Копаниця О.В., Герасименко М.В., Ткаченко В.В.
Збірник методик діагностики лідерських якостей
курсантського, сержантського та офіцерського
складу: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ,
2012. 433 с.

15. Лідерські якості в професійній діяльності /
Романовський О. Г., Резнік С. М., Гура Т.В.,
Панфілов Ю.І, Головешко Б.Р., Бондаренко В.В., за
заг. ред. О. Г. Романовського. Харків: НТУ«ХП»,
2017. 143 с.

16. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи.
Монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2014. 380 с.